

evidenced by the almost complete commodity orientation of this country in trade with the EU. So in 2014, deliveries to the European Union included mainly raw materials, while the share of finished products did not exceed 2%. In turn, supplies from the European Union to Kazakhstan in the same year more than 80% consisted of finished products [4].

Considering that the EU's economic interest in Kazakhstan is actually limited only to oil and uranium, the prospects for European-Kazakh cooperation will be determined mainly by Europe's demand for these energy sources. Meanwhile, it is not at all a fact that in the future (especially in the long term) the European Union will need to supply oil and uranium from Kazakhstan.

On the one hand, the oil and gas companies of the EU member states may leave Kazakhstan if the Tengiz and Karachaganak fields are likely to enter the stage of declining production, as well as in case of failure of the North Caspian project. Moreover, relatively low oil prices contribute to all this, which make many oil production projects in Kazakhstan financially very costly and / or even unprofitable. On the other hand, the requirements of the European Union in Kazakhstan's uranium with a high degree of probability in the future may decrease. The fact is that the EU already has such large suppliers of uranium as Canada and Australia. In addition, the European states themselves most likely will not continue to build ambitious plans for the development of nuclear energy (mainly for safety reasons).

Thus, the loss, or at least a significant decrease in European interest in oil and uranium from Kazakhstan, which is likely in the long run, will lead to a further weakening of the economic leverage of the European Union on Kazakhstan [2].

It should be assumed that a steady increase in the EU's influence on Kazakhstan is possible only if the format of European-Kazakhstan economic relations changes dramatically. First of all, this requires the political will of Kazakhstan to overcome the status of the raw materials appendage of the European Union (as well as the status of the raw materials appendage of China). In addition, European business should begin to show interest in the development of the processing industries of the Kazakhstan economy.

References

1. Kazakhstan and the EU. Delegation of the European Union to Kazakhstan [Electronic resource]. Available at: https://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/1367/node/1367_en
2. Paramonov V.V., Stokov A.V., Abduganiva Z.A. (pod obshej redakciej i rukovodstvom Paramonova V.V.). Vlijanie Evropejskogo Sojuza na Central'nuju Aziju: obzor, analiz i prognoz. – Almaty: Fond im.Fridriha Jeberta, 2017 god. – 117 p.
3. Statistics of foreign trade. Statistics committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan // <https://stat.gov.kz/official/industry/31/statistic/6>
4. EU direct investment income, breakdown by partner country and economic activity [Electronic resource]. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/bop_fdi6_inc

УДК 327

ТҮРКИЯ ЖӘНЕ ЕО: ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Нахипова Нурбиби Бахтиярқызы

nurbibi.bahtiyarovna@mail.ru

4-курс студенті Халықаралық қатынастар мамандығы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан

Ғылыми жетекшісі: Медеубаева Ж. М.

Түркия мен Еуропа Осман империясы билік құрған кезден бастап, бүгінгі күнге дейін тығыз қарым-қатынаста келгенін жақсы білеміз. Бірақ та, қазіргі таңда Еуропаның саяси

кеңістігінде бірнеше он жылдықтарға созылған ең бір көкейкесті мәселе – Түркияның Еуро Одаққа мүшелікке қабылдануы болып табылды.

Еуропалық Одақ пен Түркия арасындағы қатынастардың басталуы Анкара келісіміне қол қоюдан басталады. Түркия Республикасының осы қатынастардағы басты мақсаты Еуропалық Одаққа мүшелігі болды. Бұл қатынастардағы маңызды бұрылыстың бірі - Кеден одағының құрылуы. Түріктер ЕО-ға кіру шарттары қиын болатынын түсінсе де, бірақ соған қарамастан олар Еуропалық Одаққа мүше болу үшін барлық салада тиісті нормалар мен стандарттарды қабылдауда.

Негізгі түйіндерге тоқтала кетсек, Түркия – 1949 жылдары Еуро кеңестің негізін салушылардың бірі болды. 1958 жылы Еуропалық экономикалық қоғамдастық (ЕЭК) құрылғаннан бері Еуропамен тығыз байланыстар орнатуға тырысуда. Түркияның бұл қызығушылығы: Түркия мен ЕЭК арасындағы айырмашылықтарды жақсартуға және төмендетуге бағытталған екіжақты экономикалық және сауда қатынастарын жеделдету болды. 1987 ж. 14 сәуір Түркия Еуропалық Одаққа мүшелікке өтініш берді. 1964 жылдан бастап Еуропа экономикалық қауымдастығына мүше ел болды. Мұның бәрі Түркияның Еуро Одаққа қабылдануының алғы шарттары деп түсіндірілді. Яғни 1964 жылы Түркия мен Еуропа арасындағы негізгі құжат Анкара келісімі негізінде (1964 жыл 1 желтоқсан), бірқатар шарттарды толық орындағаннан кейін Түркия 1995 жылы ЕО-ға қабылдануға тиіс еді. Алайда бұл жағдай басқа саяси көрініс алды.

1996 жылы 1 қаңтар Түркия мен ЕО арасындағы Кеден одағы күшіне енді. Содан, 1999 ж. желтоқсанда Хельсинки саммитіндегі Комиссияның ұсынысы бойынша, Түркияға қатысты екінші тұрақты хабарында Еуропалық Кеңес Түркияға ЕО-ға үміткер ел мәртебесін берді. 2004 жылы 17 желтоқсанда Еуропалық Кеңес Түркияның мүшелігі туралы келіссөздерді бастау туралы шешім қабылдады және 2005 жылы қосылу туралы келіссөздер басталды. 2007 жылғы қарашада Еуропалық Комиссия Еуропалық Кеңеске Түркияның қосылуы туралы келіссөздер туралы тұрақты хабарлама жіберді [1].

Түркия мен Еуропалық Одақ, Еуропалық Қоғамдастық арасындағы қатынастар бүгінде 1963 жылы 12 қыркүйекте Анкарада жасалған Еуропалық Экономикалық Қоғамдастық пен Түркия Республикасы арасындағы қауымдастық құру туралы келісімге негізделеді. Келісім 1964 жылы Түркия парламентінде және Одаққа мүше мемлекеттер мен қоғамдастықтардың барлық ұлттық парламенттерінде ратификацияланғаннан кейін күшіне енді.

Келісім Одақтың мүше мемлекеттер мен қауымдастықтар бірлесіп жасаған халықаралық шарттарының санатына жатады. Онда кіріспе, 33 мақала бар.

Қауымдастық туралы келісімге қол қою қызметтің барлық салаларында ынтымақтастықты дамыту үшін негіз болды.

Түрік экономикасының дағдарыстан салыстырмалы түрде тез шығуы және оның 80-ші жылдардың бірінші жартысындағы сәтті дамуы, ішкі саяси жағдайдың тұрақтануы Түркияның сыртқы экономикалық саясатында еуропалық бағыттың жандануына себеп болды.

Жоғарыда айтып өткендей, Түркия мен ЕЭК арасындағы Қауымдастық туралы келісімнің орындалуы 1964 жылдың 1 желтоқсанында басталды. Бірінші кезеңде 1964 және 1967 жылдары 19 дәстүрлі түрік экспорттық тауарларына тарифтік контингент енгізілді (бұл тізім 1974 жылы одан әрі кеңейтілді). «1968 жылдан бастап түрік темекі контингентіне Ортақ нарық елдеріне бажсыз әкелінді, інжірге тариф 4,7%, жаңғақтарға 2,5%; 1976 жылдан бастап ЕЭК-ке інжір, шай, дәмдеуіштер, кептірілген жемістердің көптеген түрлері, яғни түріктің ұлттық (өнімдері) экспорты бажсыз әкелінді [2].

Түркия Республикасының әлемдік экономикаға қарқынды қатысуы және оның Батыс Еуропа елдерімен белсенді ынтымақтастығы 1996 жылы оның ЕО-мен Кеден одағына кіруіне әкелді. 1999 жылдан бастап ол ЕО мүшелігіне үміткер болды. Алайда бұл мәселе әлі шешілген жоқ.

ЕО мен Түркия арасындағы экономикалық ынтымақтастық белгілі бір дәрежеде екі мемлекет басшыларының еркіне, жалпы саяси жағдайға және аймақтық тұрақтылыққа байланысты. Саясат - бұл еуропа-түрік қатынастарын сипаттауға болатын экономиканың шоғырланған көрінісі. Дәл осы жағдай, «ақша келіссөздері» мен екі мемлекет бір-біріне қарсыласудан гөрі кең ауқымды мәселелер бойынша экономикалық және саяси салаларда ынтымақтастық орнатқан тиімді.

Алайда, бұл мәселеде маңызды орын экономикалық аспектке беріледі: Түркия ЕО-қа мүше елдерінің әлеуметтік-экономикалық дамуында әлі де артта қалып отыр. Осы себептерге байланысты, 2016 жылдың қарашасында Еуропалық парламент Түркияның қоғамға мүшелігі туралы келіссөздерді тоқтата тұруға шақыратын қарар қабылдады. Еуропалық парламенттегі христиан-демократтар фракциясының жетекшісі Манфред Вебер Түркияның ЕО-ға мүше болмайтынын және Анкарамен экономика, мәдениет және студенттер алмасу саласындағы ынтымақтастық туралы бөлек келісімдер жасасқан дұрыс болатынын айтты.

Мұның бәрі Еуропа елдері, атап айтқанда Германия үшін Түркияның экономикалық серіктесі болып табылатындығын және экономикалық мүдделері қалғандарынан басым екенін тағы бір рет растайды.

Экономикалық қатынастардың дамуы екіжақты қатынастардың маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Экономика, инвестициялар және энергетика саласындағы ынтымақтастық қосылу туралы келіссөз құжаттардың шамамен 70%-ын құрайды. Түркия ҚХР, АҚШ, Швейцария және Ресей Федерациясынан кейін ЕО-ның бес ірі сауда серіктестерінің бірі болып табылады. Сонымен бірге ЕО Түркиядағы барлық сауданың жартысына жуығын құрайды. 2016 жылы серіктестердің жалпы көлемі 144,681 млрд. еуроны (сауданың жалпы көлемінің 4,2%) құрады [3].

Ал 2018 жылғы мәліметтерге сәйкес Еуропалық Одақ Түркиядан келетін тауарлардың негізгі тұтынушысы болды, ол Түркия экспортының 10,6% құрайды, одан кейін Ұлыбритания (7,2%) және Ирак (5,4%) елдері. Импорт бойынша ЕО екінші орында - 10,3%. Түркия тауарларының көп бөлігі Қытайдан әкелінеді - 12%, Ресей Федерациясы үшінші орында - 9,9%. 2018 жылы ЕО мен Түркия Республикасы арасындағы жалпы сауда 39,8 млрд еуроны құрады.

Сонымен қатар 2018 жылы да Түркия Норвегиядан озып, ЕО-ның бесінші ірі сауда серіктесі болды. 2018 жылдың бірінші тоқсанында Түркия ЕО-дан 41 миллиард еуро көлеміндегі тауарларды импорттады, және 30,2 миллиард мөлшерінде экспортқа шығарылды, осылайша жалпы тауар айналымы 71,2 миллиард еуроны құрады [4].

Инвестицияда маңызды рөл атқарады. 2018 жылдың соңында Түркиядағы шетелдік инвестициялардың көлемі 15,7 млрд долларды құрады, оның 1 млрд неміс инвестициясы. Жалпы, барлық шетелдік инвестициялардың шамамен 70% -ы ЕО елдеріне тиесілі.

Түрік капиталы барлық дерлік Еуропа елдерінде пайда болды. Бұл негізінен қызмет көрсету саласындағы әлеуметтік кәсіпорындар. Экономикалық ынтымақтастық мәселесі аясында Германияда тұратын түрік диаспорасын айта кету керек. Қазір Германияда 3 миллионға жуық түрік тұрады; Германиядағы қауымдастық - әлемдегі ең ірі түрік диаспорасы. Олардың көпшілігі жақсы бейімделіп, бизнес ұйымдастырып, екі елдің бюджетіне өз үлестерін қосты.

Германияда қазіргі кезеңде Түркиядан келген иммигранттар құрған 70 мыңнан астам компания мен кәсіпорын бар. 57 мыңға жуық түрік өз кәсібін жүргізеді (1985 жылы бұл сан 22 мың болған). Компаниялар Германия экономикасының түрлі салаларында жұмыс істейді. Дегенмен, негізінен түрік кәсіпкерлері бөлшек саудада (34,9%) және тамақтандыру саласында (23%) жұмыс істейді. 2000 жылы компаниялардың жалпы айналымы шамамен 28,5 млрд еуроны құрады. Осылайша, түрік диаспорасы жеке бизнестің және еуропалық экономиканың дамуына үлкен үлес қосуда.

Еуропа-Түркия экономикалық қатынастарының болашағын ескере отырып, оларға саяси факторлар да тікелей әсер ететіндігін атап өткен жөн [5].

Екі жақты қатынастар келесі себептерге байланысты шиеленісе түсті. Біріншіден, 2016 жылдың маусымында Бундестаг Анкараның наразылығын тудырған Бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде Османлы империясында армяндардың өлтірілуін геноцид деп тануға дауыс берді. Екіншіден, көптеген саясаткерлер, соның ішінде Ангела Меркель, 2016 жылдың жазында сәтсіз төңкерістен кейін болған журналистердің жаппай қамауға алынуын қатаң айыптады. Үшіншіден, Йоахим Гаук Түркиядағы Сирияда исламистерге түрік қаруын заңсыз жеткізгені туралы материал жазғаны үшін 72 Түркияда қуғын-сүргінге ұшыраған журналист Ян Дундарды қабылдады. Саяси салқындату екіжақты экономикалық қатынастардың нашарлауына әкелуі мүмкін.

Еуро-түрік қатынастарындағы тағы бір маңызды мәселе - Еуропалық Одақтың көші-қон проблемасын шешудегі қоғамдық және саяси институттармен ынтымақтастығы. 2016 жылы Еуропалық Одақ пен Түркия көші-қон дағдарысын реттеу шаралары туралы келісімге қол қойды. EurActiv сараптамалық басылымының хабарлауынша, Германия канцлері Ангела Меркель келісімнің жақтаушысы болған және оны миграция толқынын тоқтатудың «алғашқы нақты мүмкіндігі» деп атаған. Еуропалық Кеңес Төрағасы Дональд Туск пен Еуропалық Комиссияның Төрағасы Жан-Клод Юнкер шолуды жақтаушылар болды. Бұл ынтымақтастықтың мақсаты - «контрабандашылардың бизнес моделін жою» және мигранттардың қоныс аударуы үшін «ең аз тәуекелі бар балама маршрутты» ұсыну.

Түркия мен ЕО арасындағы қарым-қатынастардың экономикалық жағы тұрғысынан Анкараның сыртқы саудасы дәстүрлі түрде Батыс Еуропа нарығына бағытталған. ЕО-мен Кеден одағын құру елдің осы ұйымға кіруінің өтпелі кезеңін аяқтады. Түркия үшін бұл протекционистік кедергілер арқылы және мемлекеттің қолдауымен ішкі нарықты қатаң қорғау жағдайында дамыған экономиканы одан әрі дамыту мен модернизациялаудағы үлкен жеңіс болды. Өндірушілер мен өнеркәсіпшілер тұрақты және үлкен нарыққа қол жеткізе алады.

Түркия үшін ЕО-ға кіру - бұл елді жаңарту процесінің кезекті табиғи қадамы. Бұл қадам қоғамның құрылымы мен экономиканың жаңа деңгейге көтерілуіне мүмкіндік беретін катализатор ретінде қызмет етеді.

Түркия ЕО-мен мүше болмай кедендік одақ құрған жалғыз ел болды. Бұл ұлттық егемендіктің конституциялық принциптерін елеулі түрде шектеу болды, ал ЕО Түркияны қабылдауға міндетті емес еді.

Кеден одағы құрылғаннан кейін Анкара Еуропалық Одақтың басқару органдарына қатыспайтын және оның шешімдеріне әсер ете алмайтын ұлттық заңдарды өзгерту мақсатында оларды орындауға мәжбүр болды.

Кеден одағы Түркия экономикасының қабілеттілігін, елдің өнеркәсіптік тауарлар бәсекелестігін қалай жеңе алатындығын және зияткерлік меншік заңдарын қалай орындай алатындығын көрсетті және бұл Түркияның ЕО-ға кіру үшін экономикалық ультиматумдарды орындай алатындығының дәлелі.

Түркияның ЕО-ға кіру перспективалары өте күрделі. Түркияның Еуропалық Одаққа 2005 жылы кіруі туралы келіссөздердің нақты басталуы Түркия Республикасының мүшелікке қойылатын негізгі талаптарды - адам құқықтарын, плюралистік демократияны және заңның үстемдігін құрметтейтін еуропалық мемлекет екенін білдіреді. Еуропалық Одақтың Түркиядағы реформалар процесін қаржыландыруы оның Түркия алдындағы міндеттемелерін орындау қажеттілігін түсінетіндігін растайды. Еуропалық Одақтың Түркияға қатысты саясаты негізінен оның геосаяси және өте тиімді географиялық жағдайымен анықталады. Бұл елдің қабылдануы Еуропалық Одақтың ықпалды жаһандық актерге айналуы үшін маңызды ресурс бола алады.

Осылайша, Түркия қосылса, халықтың көптігіне байланысты ЕО-ның ең ықпалды елдерінің біріне айналады. Экономикалық салада Түркияның қабылдануы ЕО нарығының дамуына маңызды ынталандыру болады. Елдің еуропалық бизнеске интеграциясы ЕО-ға жаңа инвестициялық мүмкіндіктер әкеледі. Еуропалық Одақ үшін Түркияның ЕО-ның Таяу

Шығыс пен Орталық Азиядағы жаңа нарықтар мен шикізат көздеріне қол жеткізгісі келетіндігіне байланысты маңызы артады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Соглашение об ассоциации Турции с Европейским экономическим сообществом.
2. Отношения между Турцией и Европейским союзом // https://vuzlit.ru/14544/otnosheniya_mezhdu_turtsiey_i_evropeyskim_soyuzom/.
3. Европейский вектор внешней политики Турции // <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/12252/2/Paramonova>
4. Mesut DOĞAN. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ
5. Ekonomik ve Ticari İlişkiler // <https://www.avrupa.info.tr/tr/ekonomik-ve-ticari-iliskiler-46>

УДК 327

АНАЛИЗ РОЛИ ИНСТИТУТОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: ОПЫТ ДЛЯ ЕАЭС

Нигманов Таир Амангалиевич

tanhoiser@mail.ru

Магистрант 1 курса кафедры регионоведения факультета международных отношений
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
Научный руководитель – Р.М. Таштемханова

Институты играют важную роль в организации человеческой деятельности. В каждом обществе есть собственные законы, правила и традиции, а также некие организации или учреждения, которые отвечают за регуляцию и контроль исполнения данных правил.

Институционализм — это школа экономической теории, зародившаяся в начале XX века. В ее основе лежит изучение влияния институтов (традиций, правил, учреждений, организаций) на экономику. Автором определения «институциональная экономика» является американский экономист Уолтон Гамильтон, который наряду с другим американским экономистом Торстейном Вебленом считаются основоположниками институционализма.

Важный вклад в развитие институционализма внесли ученые Гарвардской школы экономики Дарон Аджемоглу и Джеймс Робинсон. В своем труде «Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты» они обобщают идеи предыдущих ученых, а также выдвигают общую концепцию социально-экономического развития государства [1].

На основе анализа различных государств в разные исторические эпохи Аджемоглу и Робинсон пришли к выводу, что при сходных географических и национальных факторах успех отдельных государств зависел от функционирующих в нем институтов. Проанализировав все кейсы, авторы разделили страны на две модели: экстрактивная и инклюзивная.

Экстрактивная модель предполагает государство, институты которого созданы для того, чтобы экономическую выгоду получал правитель или определенная узкая группа лиц. Примерами такой модели экономисты называют монархии, тоталитарные и диктаторские режимы прошлого и настоящего.

Инклюзивная модель предполагает такое устройство экономики и государственных институтов, при котором большая часть граждан страны получает возможность получать всевозможные блага. Подобная экономическая модель, по мнению Аджемоглу и Робинсона, возможна только при наличии высокоорганизованных политических институтов, которые препятствуют тому, чтобы местные элиты получали возможность контролировать экономику в своих целях. Примерами таких стран экономисты считают современные государства Западной Европы и Северной Америки.